

1718 Skråblikk på kong Karl 12 og general Armfeldt

Myter, anekdoter og digresjoner i forbindelse med ulike felttog under Den store nordiske krig.

Valget av tittel på dette kapitlet ble slik fordi det skal henlede oppmerksomheten mot Armfeldts felttog som står så sentralt akkurat i 2018 med sin 300-års markering. Dette kapitlet vil se på enkeltepisoder, hendelser og personer med andre innfallsvinkler enn det som vanligvis gjøres. Det forefinnes svært lite dokumentasjoner fra felttoget i Norge, så vel som fra opptakten, fra Den store nordiske krig og erobringen fra russisk side. Russerne brent nok opp det meste i dobbelt forstand der de kom. Disse linjer er basert på tanker og tro gjennom noen av de ca. 1 200 bibliografier som finnes, hvorav nesten alle er svenske. Noen bøker har rett nok tilkommet de siste årene, men de gjenspeiler mye «klipp & lim». Det er ikke noe galt i det, selvsagt, men vitner om svært lite skriftlige materiell. Her skal ikke gjengis kong Karl 12s ulike felttog, ei heller Armfeldts felttog i Trøndelag, det kan du lese om i *Stjørdalens krønike*, bind 2, men påpeke noen myter og anekdoter/digresjoner. Følg med gjennom noen skråblikk.

Kong Karl 12

Kong Karl 12 hadde overtatt tronen i Sverige i 1697 som 15-åring. Han forlot Stockholm for aldri mer å vende tilbake. Han fulgte opp med å bevare Sverige som en fryktet stormakt på den tiden. Sverige hadde vært delaktig i krig nesten sammenhengende gjennom 140 år, og som endte opp med fredsslutningen etter Den store nordiske krig i 1721. De siste tjue årene var Sverige omringet av fiender rundt Østersjøen. Kampen om råderetten over Østersjøen var hovedhensikten. Igjen er vi tilbake til uttrykket «veien til havet», som igjen ble hovedargumentet for at Karl 12 sendte sine karolinere under ledelse av general Armfeldt inn i Trøndelag høsten 1718.

Nå er det trolig ikke helt korrekt å bruke ordet karolinere om Armfeldts soldater. Opprinnelig ble ordet bare brukt om kongens garde (livdrabanter), senere elitesoldater i form av skvadroner med en oberst som kaptein, majorer som korporaler og kapteiner som menige. Det vil si det korpset av offiserer som alltid var rundt kongen og med sine egne liv skulle forsvare ham. Men etter hvert har det blitt en betegnelse på alle «svenske» soldater som kjempet under Karl 12. Dette alminnelige uttrykket utvidet seg ytterligere og omfattet til slutt fra lekmannshold så vel finner, kosakker og alle andre som kunne kripe og gå til kong Karls lønningsliste. Legg også merke til at det korrekte er «karolin» som entall og «karoliner» som flertall. Noe som trolig feilaktig er blitt til karoliner og karolinere i norsk språkdrakt.

*Kong Karl 12 som meget ung hærfører
(Portrett av David von Krafft)*

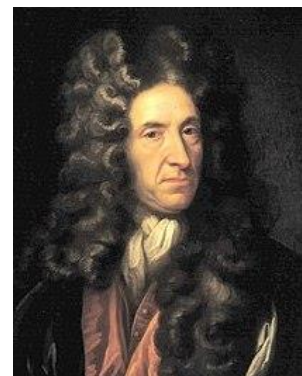
Etter sine første vellykkede år som «krigarkonung», forfulgte ikke kong Karl 12 russerne straks til Moskva, men gikk sørover og inn i Polen for å fylleriste et søskenbarn av seg, nemlig August 2. Her ble han liggende i noen år, og mange har selvsagt stilt seg spørsmål om hvorfor han lot tiden gå, slik at Peter den store fikk muligheter til å omorganisere og bygge opp en stor hær etter vestlig standard. Med tanke på kongens passivitet har det fremkommet spekulasjoner om kongens legning, eller om han var hermafrodit, som forsterket seg gjennom hans manglende ekteskap. Det skal her innskytes at kong Karl vel var den første som hivde av seg parykken, samt innførte en ny hærordning hvor familiene (kvinner) ble minimaliserte i antall, underforstått: begrenset antall familier å tilhøre et aktivt felttog. Hovedpoenget med kong Karl den 12s trenering overfor veien til Moskva, skyldes nok kongens sterke og smarte ønske om å roe ned forholdet til dronning Anne av England. Det gjorde han gjennom møte med Hertugen av Marlborough, John Churchill (1650-1722), stamfar til Winston Churchill, d. 1965. John Churchill regnes kanskje ikke bare for å være Storbritannias største militære geni og hærfører, men kanskje verdens største gjennom alle tider. Historikeren Sir Edward Casey har sagt om ham ”*at han aldri utkjempet et slag han ikke vant, og aldri beleiret et sted han ikke tok*”. For den som kan sin militære historie er steder som Ramillies, Oudenaare, Malplaquet og Blenheim legendariske. Dette vennskapet mellom Karl 12 og Hertugen av Marlborough sørget for at Karl 12 kunne unngå to frontavsnitt, og kunne sette inn støtet østover. Karl 12 unngikk å bli angrepet bakfra.

*Hertugen av Marlborough, John Churchill
(Maleri av John Closterman)*

Støttespillere

Intrigene rundt dronning Anne, og Hertugen av Marlboroughs stigende popularitet, førte til at krigshistorien på et vis møter litteraturhistorien. To sentrale personer steg fram som spioner for dronning Anne, som til slutt ville bli kvitt sin populære general. Den ene var Jonathan Swift (*Gullivers reiser*) og den andre Daniel Defoe (*Robinson Crusoe*). En interessant observasjon for oss som leste litt bøker i vår ungdomstid. Se *Stjørdalens krønike*, bind 7, side 52. For øvrig heter det seg at drikkevisen «*For he's a jolly good fellow*» egentlig handler om Hertugen av Marlborough, John Churchill.

Daniel Defoe

Karl 12 sin «nøling» overfor hovedfienden Russland, ga Peter den store (1672 - 1725) et pusterom, som muliggjorde at Peter fikk bygd opp samfunnet og forsvaret etter vestlig modell med utgangspunkt i sitt opphold inkognito i Nederland. Hans halvsøster Sofia gjorde statskupp mens han var borte da hun allierte seg med strelitsene (garden). Hun ble forvist, og Peter den store lot henrette over 2 000 gardister utenfor Moskva ved å grave dem ned i jorden opp til halsen og deretter spilte hestepolo. En av de sentrale personer som bygde opp den moderne russiske flåte var nordmannen Cornelius

Cruys (Niels Olufsen 1655-1727), som kom fra et fattig hjem i Østervåg i Stavanger. Han ble admiral hos Peter den store, og tsarens forlover da Peter giftet seg med Katarina I. Hun var tidligere elskerinne til Peters beste venn, Mensjikov, som sammen med feltmarskalk Sheremetev knuste svenskene og Karl 12 i slaget ved Poltava i juni 1709, som var begynnelsen på slutten for Sverige som krigsmakt. Aleksander Danilovitsj Mensjikov (1673-1729) var en russisk general og adelsmann, og bar tittelen prins av Russland. Etter Peter den stores død, under tsarinaen Katarina I, var han i årene 1725–27 i praksis eneveldig, men ble senere sendt i eksil og fristet en usikker tilværelse de neste to årene som forvist til Sibir, inntil sin død i 1729. Denne Cornelius Cruys nevnt her hadde en medhjelper: kommandør Henrik Wessel, bror av Tordenskiold. Han kom tidlig til sjøs, og ble vervet av den norskfødte obersten Nicolaus de Langhe i 1707 som offiser til Peter den stores nyskapte flåte.

Den norske admiralen Cornelius Cruys

Tsar Peter den store

Krig har selvsagt alltid vært en ulykke for sivilbefolkningen i et land. Om krigerne var erobrere eller befriere kom vel nesten på ett ut. For datidens offiserer var det ingen menneskeretts- eller krigsforbryterdomstol å frykte. Ordene menneskerettighet og krigsforbrytelse var ikke oppfunnet. Ja, knapt nok Guds dom. ”*Gud om jeg skulle glemme deg i dag, så må ikke du glemme meg*”, som det het i en soldatbønn fra den tid. Å angripe Moskva var ikke lettere den gangen enn i vår tid. Håpet for Karl 12 var å komme igjennom ved «elveporten» (Devina og Dnepr). Slaget ved Holowczyn den 4. juli 1705 ga ca. 5 000 drepte russere og 1 200 drepte svensker. Men så snur det seg. Forsyningslinjene ble lange, russerne utøvde «brent jord». Fra Kurland kommer den svenske generalen Lewenhaupt med 12 500 mann og enorme lastetog med forsyninger. Men russerne stakk som bier. Bare 6 000 mann kom fram. Og da kun med det de sto og gikk i. Disse ble mer en belastning enn en forsterkning. Og hver krigsvinter var den kaldeste i manns minne. Til og med kanalene i Venezia frøs til, ble det sagt. Ja, en vinter under en krig ble alltid «den verste», og ofte benevnt vargvinter.

Møter motstand på flere plan

Forsyningssituasjonen var så prekær at det var lagt ned forbud mot å snakke om det. De hadde i tillegg kuler og krutt igjen til kun ett stort slag. Karl 12 hadde ikke noe valg, men gjør i 1709 en nitti graders sving sørover inn i Ukraina, som har vært blå-gult siden vikingtiden. Her allierer han seg med zaporoger (kosakker) ved Poltava under ledelse av

Mozepa. Det var på dette tidsrommet stor misnøye i den ellers så motiverte og slagkraftige hæren. Og det mest kritiske var de store motsetningene som hadde oppstått internt i arméstabten.

Men det var utenkelig med retrett, ikke bare mot æren, men det ville være selvmord. Ordren om angrep og iverksettelse av ett av verdenshistoriens mest brutale slag hva gjelder antall drepte, og som forandret verdenshistorien, ble tatt den 27. juni klokken fire om ettermiddagen av Karl den 12 og feltmarskalt Rehnsköld. Sistnevnte var dyktig og rutinert, men arrogant, hensynsløs og grusom mot sine fiender. Han tok ikke fanger, men henrettet dem straks. De geistlige spilte en stor rolle gjennom suggesjon. Karl 12s karoliner var Guds utvalgte på jord: «*Frukta Gud. Æra Kungen. Tiena trogit*». Omkring 7 000 døde svensker skulle bli liggende igjen på slagmarken ved Poltava. Husk hva som var innprentet: «*Heller dø enn gjøre en æreløs retrett*».

Karl 12 er såret i foten og taper slaget innledningsvis. Under omorganiseringen svikter det meste innen kommunikasjonen. Karl 12 flykter med 1 300 mann over Dnepr og blir asylsøker i Tyrkia under Ahmed III i fem år, hvor de kalte ham «jernhodet». Underlig dette med Tyrkia, da han var lite begeistret for mennesker av mørkere hudfarge enn ham selv. Jfr. da han 7. juni 1706 ga ordre til rådet i Stockholm om at de skulle forby svenske studenter å reise til tyske akademier som hadde fargede ansatte. Oppholdet i Tyrkia hadde nok heller et håp om å få tyrkerne til å gå til krig mot Russland.

Fyrst Mensjikov

General Lewenhaupt

General Lewenhaupt blir senere anklaget for frivillig å ha overgitt seg og 20 000 svenske soldater til Mensjikov. Disse ble tatt med til Moskva som fanger, og diverse bøker har fortalt at underkant av 4 000 svensker kom siden hjem til Sverige igjen, de fleste av dem etter freden i Nystad i 1721 (slutten på Den store nordiske krig). Lewenhaupt døde i Moskva den 12. februar 1719. Men noen offiserer synes å ha kommet hjem fra Russland før 1718. For mange hærførere har det å forsøke å ta Moskva og Russland vært «*en seiersgang frem – og flere nederlag tilbake*»! En av de siste svenske soldatene som vendte hjem fra fangenskap i Russland var gardesoldat Hans Appelmann i 1745.

For mange var krig et yrke og levebrød, en normaltilstand. Mennesker ble født, levde og døde langs Europas slagmarker. Litt over 1 600 kvinner og barn ble tatt til fange. Kosakkene og deres familier, kvinner og barn ble drevet sammen, hugget ned og drept på bestialsk måte

sammen med russiske desertører. Flere av disse ble av Mensjikov og Sheremetev henrettet gjennom å tre de ned via endetarmen på hesjestaur. Det heter seg at mens dette foregikk spiste grev Lewenhaupt middag med mannen som lot dem slakte ned: fyrst Mensjikov. Flere svenske offiserer fikk sågar penger hos seierherren. Dette virker merkelig, likeledes at de «festet» med fienden både før og etter et slag. Men vi må huske på at krig på den tiden var et «håndverk», kanskje hadde de kjempet på samme side i andre slag på kontinentet.

Da svenskekongen stakk av, ble det sagt at tsaren hadde lovet generals grad og 100 000 rubler til den som kunne fange kong Karl 12. Vel, jeg synes å ha hørt den setningen fra andre slag, trolig en myte som forfølger krigsherrer. En av de som flyktet sammen med kongen over Dnepr var den 27 år gammel treblåseren Johan Jacob Bach, som tjenestegjorde i livgarden. Da han dro hjemmefra komponerte hans 19 år gamle lillebror Johan Sebastian Bach en liten trist klaversuite som avskjedspresang: «*Capriccio ved en elsket brors oppbrudd*». Noen ble kjendiser fra krigsmarken, andre fra musikkens verden.

Da kong Karl omsider forlot Tyrkia iverksatte han et ritt uten sidestykke i vår historie. Det startet den 27. oktober 1714 og han ankom Stralsund den 10. november, etter å ha tilbakelagt 2 400 km til hest. Det blir vel ca. 160 km pr. dag. Gustav von Rosen og Otto Düring var med på rittet, hvor kongen reiste inkognito som kaptein Peter Frisk.

Karl 12 kaster sitt blikk på Norge

Karl 12 bygde så opp en hær som skulle ta Sør-Norge og Christiania i 1716. Opprinnelig var trolig målet å ta København, men isen gikk i oppløsning. Hans svoger, Fredrik av Hessen, advarte kongen mot å sette ressurser inn mot Danmark/Norge. Generalissimus von Hessen mente at alt måtte settes inn mot russerne for å vinne tilbake Østersjøen. Majesteten ledet selv 3 250 svenske soldater inn i Norge. Etter ikke å ha klart å ta Akershus festning, besluttet Karl 12 seg for å forlate Norge. Dette som en følge av at Tordenskiold banket svenskene i Dynekilen og forhindret forsyningslinjen til svenskekonge. Men mest fordi det var trusler på hjemmebane. Blant annet sto plutselig Peter den store i København med 40 000 mann. Etter det mislykkede innfallet i Norge i 1716, hvor østfoldingene benyttet brent jords taktikk, bestemte Karl 12 å iverksette et todelt felttog, hvor han selv skulle lede 36 000 soldater inn mot Akershus festning, mens general Armfeldt skulle lede et felttog på 10 000 mann fra Duved inn i Trøndelag for å ta Trondheim på fem uker.

Tordenskiold

Kongen hadde selv satt kronen på eget hodet, en symbolikk på at over ham sto kun Gud. Enevelde var innført. Beskatningen lå rett nok hos Riksdagen, men i krig kunne kongen skrive ut skatter og ta opp lån. Men hvordan skulle han klare det? Sverige lå allerede med brukket rygg, omringet av fiender. Bøndene hadde ikke flere sønner å avgi. Landet som helhet hadde mistet omtrent 200 000 menn på grunn av krigene, menn i sin beste alder. Det var 10% av landets befolkning. Så når det fremstilles så lett og lekende at kong Karl og Armfeldt sto med henholdsvis 36 000 og 10 000 mann klare til å ta Norge i 1718, og at det lyder som om det ikke var noen hensikt å

yte motstand, så er det en myte. Sverige var totalt utarmet. Samtidig som den svenske armeen gikk til grunne ved Poltava i 1709, rammes Sverige av uår og hungersnød. Og året etterpå kom en pest som tok 1/3 av befolkningen.

Det svenskekongen og Armfeldt klarte å skrote sammen var et oppsamlingsheat av lite egnede soldater, uten trening og støtte. I juni 1716 skrev Armfeldt, som ledet den finske armeen, «... at hans soldater knapt hadde en skjorte på kroppen eller det ringeste på føttene, men går platt barføtt». Det var denne armeen som ble satt inn mot Trøndelag høsten 1718. Men hardføre og herdet var i alle fall finnene i felttoget. Jeg er ikke sikker på at kong Karl var så bestemt på å ta Norge, muligens kun sende ut et signal til russerne om at han kunne ta Norge, og ha et forhandlingskort på hånden i de pågående fredsforhandlingene som løp parallelt gjennom superdiplomaten George Henrich von Görtz, forøvrig den første som ble henrettet av de nye makthaverne etter kong Karl 12's død. Rett nok var Armfeldt i Trøndelag ute etter veien til havet, men lite trolig at han ville seile videre til Skottland for å få jacobinerne over på svensk side, slik noen har hevdet. Teorien om at de hadde med seg 5 000 vannsekker fra Sverige for overfart, synes tynn. Da kunne de heller ha fylt opp sekkene i Norge. Likeledes hevdes det at det lå seilskip utenfor Trøndelag for å ta armeen over. Da hadde vel ikke Armfeldt trengt å ta Trondheim? Nei, vannsekkene var med fordi det var lemenår. Faktisk er det vel ingen som vet hvorfor kong Karl ønsket å ta Trøndelag, mest sannsynlig ligger nok tanken om en mulig taktisk knipetangsmanøver. Karl 12 var ikke den som meddelte hva han tenkte.

Dømt til å mislykkes

General Armfeldts felttog inn i Norge høsten 1718 var mislykket fra første stund. Det var ikke mer å hente fra det utarmede Sverige, og for riksrådene Frisenheim og Hamilton ble det mest en umulig oppgave å tyne det sist ut av folket i Jämtland. Her møtte de *motstandsmenn*, en gruppe individer og «en bevegelse» som er til de grader underrapportert i Midt-Sverige. Dette var mennesker som ikke glemte sine røtter, og flere ble regelrett henrettet for en form for oppvigleri gjennom å være for norskvennlige. Se *Stjørdalens krønike*, bind 17, side 9. 70 år og tre generasjoner etter freden i Brömsebro, hvis navn fortsatt gir bitre følelser langt inn i hjerterota hos trøndere og jämter, så husket befolkningen i Jämtland på sitt opphav, og trolig saboterte store deler av oppsamlingen av proviant, buskap og hester. Denne manglende samarbeidsviljen bidro til at general Armfeldt var meget svekket og nådde ikke sine forberedende mål, og deretter mislyktes fullstendig. Jämtene ville ikke bidra til krig mot sine egne på andre siden av grensen. Hvorfor nevner ingen historikere og andre foredragsholdere dette når de berører Armfeldts felttog i Trøndelag i 1718? Det er for meg forunderlig. Oppsamlingen i Duved var ikke tilstrekkelig, og felttoget startet med håp om livsopphold underveis dit de kom. Og de etterlot seg et Jämtland som i dobbelt forstand hadde blitt fratatt arbeidshesten sin. Hvordan skulle bonden og befolkningen i Jämtland og Härjedalen klare seg? Hamilton og Frisenheim ba kongen om nåde, «ikke for hans urimelighet, men sin egen

General Armfeldt
Portrett av David von Krafft
(Nationalmuseum, Stockholm)

utilstrekkelighet», som Geir Pollen uttrykker det så godt, en ikke så uvanlig måte å fremføre sin ydmykhet på - også brukt av Armfeldt i sine brev til kongen.

Kong Karl var vel den siste europeiske monark som selv inspiserte og godkjente sine soldater, og sågar ledet dem i første rekke under slagene. Han brukte «eksempelets makt». Det gjorde han ikke hva gjaldt innfallet i Trøndelag i 1718. Hadde de lykkes dersom han hadde vært med?

I de fleste bøker om Armfeldts felttog står det at de hadde med 2 500 slaktedy (proviant) inn i Trøndelag, sist gjentatt av Geir Pollen i hans utmerkede bok på side 86 i pocketutgaven. Dette er en myte. Det buskap de klarte å samle på veien til «basecamp» i Duved, gikk med underveis til Duved eller mens de ventet på avgang fra Duved for å holde armeen i live. Hvordan skulle de få 2 500 slaktedy gjennom Fersdalen, og hvorfor er dette med slaktedyene ikke senere nevnt i Fersdalen eller i Inndalen da den ble åpnet? Hadde Armfeldt hatt med hele 2 500 slaktedy, ville han trolig ikke fått de problemer han fikk.

I Fersdalen møtte felttoget fjellets sinteste individ, nemlig lemen. Det var ikke lov å drikke egenhendig anskaffet vann. Daglig rasjon måtte hentes hos intendanturen (destillert). Ref. 5 000 vannsekker. Men det harde arbeidet med kavlebruer (fortau/vei), og sol fra skyfri himmel, fristet mang en soldat til å ta seg en eller flere håndfuller med vann direkte fra naturen. Det kostet Armfeldt dyrt, trolig ble flere hundre soldater syke, noen døde kanskje – og mange ble sendt tilbake til Duved.

De 20 nordmennene som mistet livet og stanset Armfeldt noen minutter ved Stene skanse burde ha fått sitt minnesmerke. Det er nok deres tapre kamp som gjør at du sitter der du gjør nå. Hadde ikke de klart å holde karolineresoldatene på avstand de tilstrekkelige minutter til at general Budde og hans norske armé kom seg unna, ville Budde trolig blitt slått sønder og sammen, og veien til Trondheim og seier ville blitt en enkel oppgave for Armfeldt.

Tradisjonsfortellingene tilknyttet hendelser i Verdalsområdet har hatt gode vekstvilkår. Jfr. Stor-Ingvald på Levering som fikk kuttet av begge beina, men kjempet videre og drepte 12 svensker. Likeledes sagnet om Ole Toresen Stor-Vuku. Og senere han Stor-Tomas i Aunegrenda i Haltdalen som gikk en dag 12 mil på ski, og 30 mil de påfølgende tre dager. Her er det selvsagt en del myter, men vi trenger slike historier. Det gir styrke og samhold, for ikke å si en nødvendig nasjonalfølelse, jfr. Prillarguri. Det skal nevnes at noen av Armfeldts soldater, ledet av kaptein Långström, var på Snåsa og arresterte magister Niels Muus, og førte ham i fangenskap helt til Salaberget i Västmanland, 18 mil fra Stockholm, hvor han ble til våren 1719. Denne Muus er stamfar til Muusslekta på Snåsa, blant annet til presten Bernt Julius Muus som grunnla St. Olaf College i Minnesota. Se *Stjørdalens krønike*, bind 16, side 30.

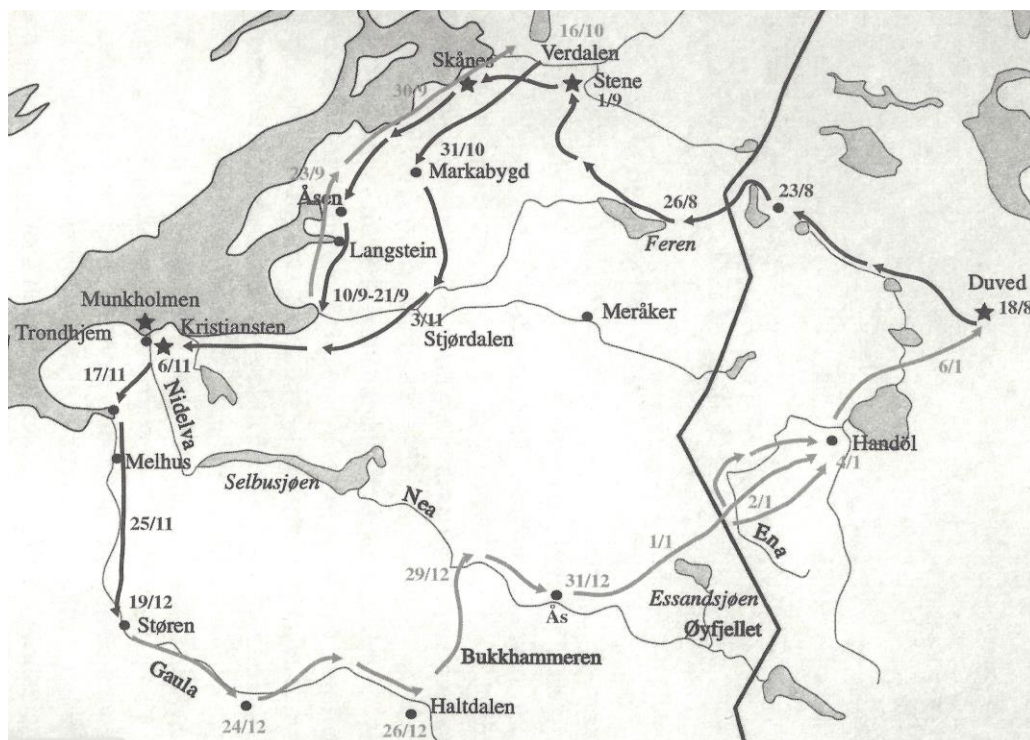
Oberst von Bildstein

General Armfeldt satte igjen oberst Conrad von Bildstein på Stene skanse i lag med 500 soldater. Dette for å sikre ankomsten av proviant fra Duved gjennom Inndalen. Likevel er det bemerkelsesverdig at en oberst ble igjen, som tilhørte arméstabten og ville naturligvis være til stede når bytte skulle

deles. Kanskje var obersten preget? Han hadde vært med i slaget ved Poltava, og kom senere fra fangenskap i Russland. Om han var med gjennom Gauldalen og Sylane er lite trolig. Muligens gjorde han retrett direkte tilbake til Duved. Ut ifra utbetalt lønn var han ikke skadet, da det på den tiden var slik at en såret fikk dobbel lønn i forhold til en usåret. Von Bildstein døde i 1752.

Ved Skånes skanse fikk Armfeldt nøklene av kommandanten von Wahlen, som selv ba om å få dra til Sverige hvor han døde i stor fattigdom. Her ved Skånes skanse nevnes et proviantdepot stort nok til å holde liv i hele felttoget i to uker. Ref. Pollen, side 94. Dette høres merkelig ut, da Armfeldt og hans soldater holdt på å sulte i hjel kun noen dager senere på veien til Skatval. Og på Skatval ble det rene slakteriet på det som senere ble kalt Bjønnåkeren, ut i fra at det så ut som «*bjørnen hadde rasert området*».

På veien mot Stjørdal passerte felttoget Langstein, som har blitt omskrevet som «*alla slemma vegars sammendrag*». Dette må nok tones litt ned. Vedvarende regnvær gjorde det vanskelig, selvsagt, men Armfeldts «kunnskapsmenn» og fortropper hadde flere uker tidligere på sommeren naturligvis rekognosert alternative veivalg. Samt ferge/flåte-alternativet var nok vurdert, da det var vanlig måte å komme forbi Langstein på. En generalstab vil alltid forutsi at potensielle båter og ferger vil bli ødelagte eller fjernet av opponenten, og må erstattes. Dette ble selvsagt gjort og er dokumentert benyttet både ved første gangs passering av Langstein, samt ved retretten tilbake mot Skogn, likedan ved Stjørdalselva, se neste punkt. Passeringen av Langstein synes å være den første desinformasjonen, en form for unnskyldning overfor sin konge. Proviantproblematikken var i ferd med å stanse felttoget, en uhørt selvransakelse, et tap av ære for generalen og som aldri ville blitt godtatt av Karl 12. Armfeldt måtte finne «naturlige» unnskyldninger.

Armfeldts felttog, svensk tidsregning (kartskisse fra Kjell Hårstads bok)

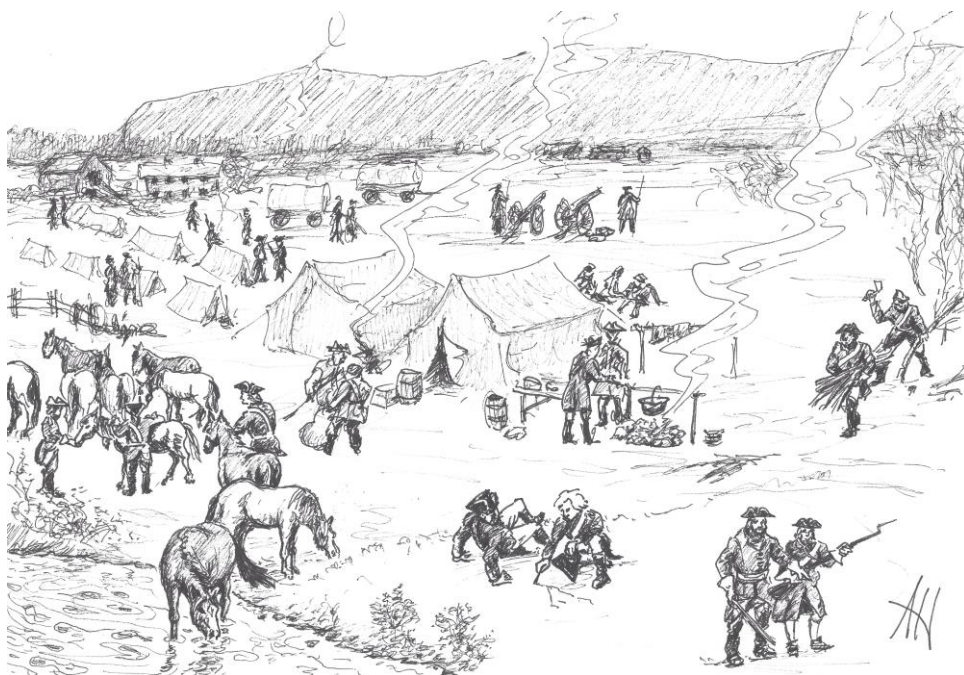
Stjørdalselva stanset ikke Armfeldt

I flere bøker og artikler hevdes det at Stjørdalselva stanset Armfeldts fremrykning.

Underforstått at det var elva si skyld at ikke karolinerne inntok Trondheim, men midlertidig måtte gjøre retrett. Dette er en myte - en god og berikende så dann - en tradisjonsfortelling som gir dalføret en følelse av makt og samhold. Ikke ukjent fra andre dalfører i forbindelse med krig og uår. For å ta konklusjonen først: Stjørdalselva passet Armfeldt meget bra som unnskyldning og årsakkilde overfor kongen. Felttoget var allerede delvis mislykket og sårbart, grunnet mangel på proviant og utsatt for sterke naturkrefter. Denne kombinasjonen medførte sult, sykdom, manglende disiplin, selvtekt o.l. Alt dette måtte rettes opp først, - deretter kunne Trondheim angripes. Stjørdalselvas medvirkning er en ren desinformasjon. Å henvise til protokoller fra ulike regimenter, inkl. brev/rapport fra generalen selv - som nevner elva, - viser hvor lett en lar seg affisere av desinformasjon. Så vidt meg bekjent nevnes ikke "muligheter og alternativer", men nedtegnelser viser kun til generelle vær-/ statusrapporter.

Armfeldt ville rett og slett ikke over. Han følte seg ikke sterk nok, og var usikker på hva Budde ville gjøre på andre siden. Stjørdalselva var ikke bare en fin unnskyldning overfor kongen, men en sikring mot Budde. At de forsøkte seg med flytebroer og mislyktes - var rett og rimelig. Det skulle ta seg ut overfor kong Karl 12 - som hadde en kontinuerlig kurerrute langs svenskegrensen - at de ikke gjorde noen forsøk. Armfeldt måtte ha en dokumentasjon. Den fikk han ved kanskje å gjøre "beregnete mislykkede" forsøk.

Det hevdes fra mange hold at en flom hindret overfarten. Det er lite som tyder på at en eventuell flom kom overraskende på Armfeldt. Som profesjonell og erfaren offiser med et godt utbygd rekognoseringssystem kunne han ha forsert sin fremrykning dersom han var urolig for at en tentativ flom kunne stanse overfarten. Dette påvises også i "Liv og lagnad" side 371. - Armfeldt hadde ikke noe valg. Han lå rett og slett i ro ved Vold på Skatval for å vente på provianten som skulle komme gjennom Inndalen. Felttogets skjebne var enkelt og greit at intendanturen sviktet, og hadde ingenting med Stjørdalselva å gjøre verken direkte eller indirekte. Hva gjelder intendanturens disposisjoner er det i den forbindelse igjen misvisende å referere til all buskapen Armfeldt medbrakte med tanke på proviant. Slakteprovianten i et antall av 2 500 kom aldri over svenskegrensen. Den ble satt igjen på svensk side - og trolig gikk de fleste dyr med før felttoget forlot Duved. - Per Sulåmo skriver det så flott i sitt hefte om Armfeldt på side 8: "*.....måtte de fleste gjenværende (slaktedyrene) drives tilbake - før inte att bli liggande kvar på fjället til korpföda*". Igjen er det derfor en myte å påstå at Armfeldt medbrakte et stort antall dyr som slakteproviant.

En eventuell flom går på denne årstiden like raskt tilbake som den kommer, og varer knapt en dag eller to. Det var derfor kun å vente noen døgn dersom Armfeldt absolutt ville over akkurat ved Sandferhus og mot all formodning - slik enkelte har hevdet - ikke hadde nødvendig utstyr til å krysse en flomstor og stri elv. Å trekke seg tilbake til de “rikere” inntrønderbygdene var et nederlag og en innrømmelse av at felttoget var “mislykket”. Å skylde på elva var beleilig. I ettertid vokste myten om at elva stanset Armfeldt frem blant bygdefolket. Helt naturlig.

Felttoget hadde selvsagt nok mannskap som lett laget broer og båter/flåter. Med tanke på at de brukte flåter ved tilbaketrekkingen, kunne Armfeldt selvsagt benytte samme mobile strategi på sin første fremrykning mot Trondheim - og faktisk unngått Stjørdal / Sandferhus og hele elva. Da Armfeldt hadde passert Langstein var elva så lita at det var ingen sak for Armfeldt å komme over dersom han absolutt ville og måtte. Ref. side 371 i Liv og Lagnad. Dersom Armfeldt fryktet en flom - kunne han ha forsert fremrykkingen med tanke på kryssing av elva istedenfor å ligge i ro i seks dager på Skatval. På denne tiden hadde flere svenske tropper tatt seg over Stjørdalselva. Ref. igjen side 371. Selv en flom går ned etter noen dager, spesielt på den årstiden (september). Armfeldt kunne bare vente. Elva hadde flere og smalere partier lengre oppe som lett kunne forseres. På linje med alle andre elvekryssninger hadde selvsagt fortropper rekognosert alternative overfartssteder. Sandferhus var ikke “et must” i så henseende. Felttoget brukte store flåter (for tyngre utstyr etc.) på veien tilbake fra Stjørdal søndag 21. september, helt tilbake til Åsenlandet. Hvorfor ikke styre og manøvrere seg over til Langøra, Hell eller Hommelvik? Ref. Liv og Lagnad side 372 + Svante Hedins mesterverk side 47. De hadde massevis av tømmer. Store deler av Værnessletta var dekt av skog. Svenske kavaleripatruljer hadde kommet seg over elva - hvilket beviser at det lot seg gjøre. Så hvorfor ble det som det ble - og myten om at elva stanset Armfeldt fikk grobunn i folks bevissthet? Fordi naturfenomen spilte en betydelig rolle i tradisjonsfortellinger. Jfr. mytene om tømmervelt og Prillarguri i Kringen under Skottetoget i 1612. Gode “vandresoger” som en skal ta “alvorlig” i relasjon til nasjonalfølelsen og lokalpatriotisk samhold, men for øvrig er de kun det de i virkeligheten er, nemlig “røverhistorier”. Respekten for naturen og naturkreftene var så stor, og hang så sterkt igjen fra førkristelig tid da Stjørdalselva var både “Gud” og “mor” - at det var helt naturlig i dobbel forstand at bygda i 1718 klamret seg fast i respekt og stolthet over sin egen elv. For bygda ga det samhold, ære og håp. For Armfeldt ga det en betimelig unnskyldning overfor sin konge og sin egen selvrespekt.

*General de la Barre
Portrett av David von Krafft
(Nationalmuseum, Stockholm)*

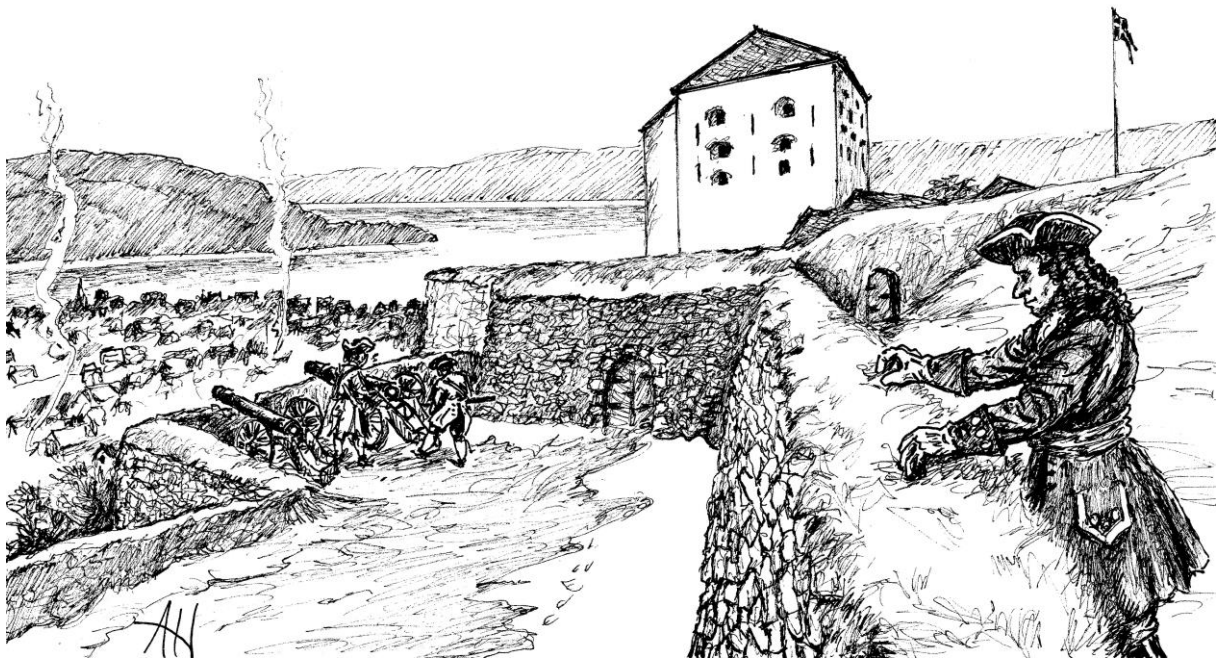
Nordover igjen

Hensikten med å ikke forsure Stjørdalselva og vende snuten nordover igjen var å sikre armeen føde/proviant i de rikere Innherredsbygdene. Sekundært å komme forsyningene fra Duved i møte, underforstått: kortere forsyningslinjer. Armfeldt måtte bygge armeen opp igjen fysisk før han kunne ta Trondheim. I arméstaben hadde det vært uro og personlige motsetninger allerede før felttoget startet fra Duved, spesielt mellom direktørene Yxkull og Horn. Dette vedvarte, og fikk sitt antiklimaks ved nettopp Stjørdalelva. Det var ulike og bitre utfall, spesielt hvorvidt det var klokt å trekke seg nordover igjen. Dette var et dårlig tegn for Armfeldt. En generalstab med indre stridigheter på det personlige plan, kan ingen feltherre

leve med. Armfeldt følte han mistet disiplin. Det gikk så langt i trenering, at kong Karl ga generaladjutant Carl August Dohna ordre om å tilsidesette Armfeldt og overta kommandoen selv dersom ikke Armfeldt inntok Trondheim øyeblikkelig.

Angrepet på Trondheim

At Armfeldt aktet å ta Trondheim er likevel klart. Ordren han mottok fra en frustrert konge vekket ham på nytt. På hans egen fødselsdag den 9. november, etter gudstjenesten, ble det bestemt at angrepet på Trondheim skulle finne sted 14. november (svensk tidsregning). Men så kom episoden med Motzfeldt og forfølgelsen sørover helt til Dovrefjell, nærmere bestemt: Klemma nord av Kongsvold. General de la Barre var plutselig borte. Forsyningsraid ble iverksatt sørover. Men det var lite å hente. Planen om en ny forsyningslinje gjennom Vemdalen, Røros og Gauldalen tok form. Kaptein Långstrøm fikk et spesialoppdrag. Armfeldt flyttet seg sør av byen for å gjøre forsyningslinjene kortere. Under hele felttoget synes det som om soldatene ikke fisket! Merkelig! De bygget både båter og flåter.....! Generaladjutant, oberst von Gerthen, skrev brev til Karl 12 fra Rinnan gård på Levanger etter at de hadde tatt Skånes skanse, hvor han skriver: «...særlig er det overflod av fisk». Etter hvert som matmangelen ble mer og mer prekær, er det forunderlig at en hel hær kan stå ved en fiskerik fjord uten å ta matkammerset i bruk.

Generalmajor Budde på Kristiansten festning

Trondheim

Inne i Trondheim heter det seg at det kom til opprør mot den passive Budde. Folk begynte å dø som fluer, trolig 2 - 3 000. De bemedlede fikk sine i sikkerhet med skip ut fjorden. Ja, sågar svenske fanger ble fraktet med seilbåter ut til Hitra. Hvorfor ble ikke sivilbefolkningen evakuert? I forbindelse med skip som lå i Trondheimsfjorden, kan nevnes at to av brødrene til Tordenskiold lå utenfor sin fødeby. Ombord på "Sydermansland" var Ole Wessel med som prest. Ole Wessel var den eneste presten som ble med nordover – alle andre nektet. Han skrev senere i sine memoarer om oppholdet utenfor Stjørdal og Trondheim: "...saa meget ondt, frost og kulde". Og ute i Trondheimsfjorden skulle han møte en annen bror: Casper Wessel.

Han hadde opprinnelig stukket til sjøs som 11-åring, samme år som Tordenskiold stakk av. Og faktisk gjorde denne Casper en raskere karriere enn sin mer berømte bror, og ble kaptein i 1716 som 23-åring. Etter å ha vært under kommando av Tordenskiold blir Casper Wessel kommandert nordover med sitt skip "Søeridderen" for å forsvare Trondheim mot Armfeldt.

Kaptein Långström

Kaptein Långström er vel den fra felttoget som har fått et visst renommé, fra elitesoldat til selve djevelen. Men temmelig mytebelagt. Av tradisjonsfortellinger skulle en tro at alle i Trøndelag kjente denne kaptein Långström. Unge mødre skremte «slemme unger» med «...da kommer han Långström og tar deg....». Slik var det selvsagt ikke. Svært få hadde noen forutsetning for å vite hvem Långström var. Kommunikasjonen gikk ikke via mobiltelefon på noen sekunder, men over flere uker før nyheter og informasjon nådde frem.

Det er en viss usikkerhet om Långström overnattet på Fordal eller Fornes. Og var det virkelig den 25 år gamle Peder Jonsen Fornes som ledet bøndene og felte Långström? Jeg finner ingen dokumentasjon på det. Men vi får vel tro det, gjennom det som trolig har vært en grundig og berikende tradisjonsfortelling - og den er viktig for dalførets samhold og ære. Og for finnene er det også viktig å få høynet betydningen av deres kaptein, selv om det vel er ganske uvanlig at «fienden» blir tildelt så stor oppmerksomhet på samme åsted som helten. Tross alt var det hegrasbygg som ble drept som følge av trefningen med Långström den novemberdagen. Og hvor mange drap og voldtekter etterlot Långström seg? Hvordan ville det blitt reagert om det hadde blitt reist minnesmerke over løytnanten Hans Joachim Hermann, kaptein Giebl, major Buchner eller en annen fra okkupasjonsmakten som var indirekte skyld i seks nordmenns død i forbindelse med «slaget om Hegra festning» våren 1940? Vi får nok se på minnelunden i Forradalen i lys av et større historisk utvidet begrep. Reidar Korstad (d. 2014) sitt manus/tablå og Hegra historielags «minispel» om Långström er mer enn godkjent som en flott historisk påminnelse, særledes bra og verdifull lokalhistorisk gjengivelse, dokumentert gjennom John Ole Fossbakks meget bra filmatisering.

Reidar Korstad i 2009

Långström ble altså dødelig såret under sin flukt over elva Forra i Hegra noen sekunder etter at trefningen fant sted, hvor han, hans nestkommanderende sjt Gustaf Brutterus og 21 menige var på vei til Stene skanse. I henhold til tradisjonsfortellingen red han seg direkte inn i ilden fra andre siden utført av Peder Jonsen Fornes og to til som hadde gått i stilling der. Långström ble gravlagt på Mittistun Leirfald, men senere flyttet til dalførets hovedkirke: Værnes. I 1952 iverksatte Olav Øverkil, Reidar Korstad og prost Lars Tangvik en del undersøkelser, og kom vel frem til at Långström fikk halv grav på Værnes, trykt ned av østre mur, slik at han «ikke skulle flykte». Med stor sannsynlighet hviler levningene av kaptein Långström ved den lille østre porten fra kirken og ned til prestegårdshagen, paradoksalt i samme området som «betydningsfulle» personer fra Stjørdals historie er gravlagt. Det skal tilføyes at tradisjonsfortellingen tilsier at Långströms banemann fikk hesten hans, som ble kalt Svensktrollet. Men denne utviklet seg ikke til brukshest.

Kapt. Långström blir skutt i Forradalen, Hegra

Hvor mange som var med i trefningen mot Långström i Forradalen er usikkert. Jeg ser at tallet 62 er nevnt. Olav Øverkil hadde et papir etter sin bestefar John Johnsen Øverkil, som igjen kan ha stammet fra Peder Estensen. Der sto følgende navn som var med ved Storneset den 24. november 1718 (svensk tidsregning): Torstein Larsen Trelstad, Kristoffer Kvål, John Madsen Lerfald, Ola Sivertsen Grønset, Bjørn Larsen Flåten, Ola Johnsen Ingstadnes, Gunnar Olsen Einang, Hils Hågensen, Ola Andersen Ingstad, Sjur Pedersen Hembre, Rollaug Bjørngård, Peder Johnsen, Ivar Kartum, Anders Avelsgård, Gunnar Håkonsen, Lars Bredeesen, Torstein Bjørngård, Peder Fornes, John Bårdsen Dahl, Peder Eriksen Fordal (gjerde), John Lassesen Fuldset og Anders Sivertsen Solem. Sistnevnte ble drept under den intense og korte skuddvekslingen. Likeså tre soldater tilhørende Långström. (Ref. notat fra Olav Øverkil og Reidar Korstad).

Det som jeg stiller meg litt tvilende til vedrørende hendelsen rundt Långström, er innholdet i Långström sin veske. Og hvor har det blitt av den? Selvsagt kunne den inneholde rapporter og beskjeder, men ikke av strategisk eller taktisk art av særlig betydning slik noen fremstiller det. Jeg mener også at det er en myte at Långström hadde som oppdrag å finne retrettmuligheter. En general av Armfeldts kaliber ville naturligvis ha rekognosert lenge før felttoget startet og derigjennom hatt alternative retrettmuligheter klare. Jeg mener at ordren fra Armfeldt var å forandre forsyningslinjen fra Inndalen (Stene skanse) til Vemdalen via Långå skanse til Gauldalen, som samtidig førte til at Armfeldt flytter seg sørover inn i Gauldalen for å forkorte kommende forsyningslinjer. Trolig var det denne beskjeden Långström hadde. Hadde Armfeldt lyktes med det, kunne utfallet ha blitt annerledes. Jeg har i de senere årene kommet over opplysninger som tilsier at slike viktige ordrer/befalinger ikke var innenfor Karl 12 sin metodikk, som sikkert også gjaldt for Armfeldt. Disse ble overlevert muntlig. Det er derfor ikke sikkert at vesken til Långström inneholdt så viktige informasjon. De satt i hodet på

budbringeren. Ingen ledende general eller konge vil finne på å sende av sted vitale ordrer skriftlig. Den kryptiske verden var nok der, men dog. Ref. kongens påminnelse til generaladjutant Marcks von Würtemberg (1688-1778) om at en generaladjutant som kurer bekledde et embete som kunne betros mer enn et brev. Det gjaldt nok også for Långström.

Sylane

Det sies at det som gjorde at tanken på å angripe Trondheim ikke ble en realitet, var rykte om kongens død. Dette er meget usikkert. Det var nok først og fremst tilstanden til hans soldater som hindret Armfeldt i å ta Trondheim. Armeen var i ferd med å gå totalt i oppløsning og totalt desorientert. Og hvordan skulle et slikt rykte ha nådd generalstabene? En kommanderende general var vant til desinformasjon, og kunne selvsagt ikke handle på basis av et rykte. Det heter seg at budskapet om kongens død ikke kom lenger enn til Duved. Armfeldt fikk nok ingen sikker bekreftelse før han igjen var gjenforent med general de la Barre i Haltdalen den 27. desember (svensk tidsregning). Sistnevnte general synes å ha neglisjert felttogets primære oppgave, og utøvde en egeninteresse gjennom selvtekt og

plyndring av kobber på Kvikne og Røros til en verdi av ca. 6 700 daler, som han i sin tur fikk sendt hjemover til Sverige. Da kong Karl døde, overtok hans søster Ulrika Eleonora tronen. Under et statsråd før jul, spurte hun hvordan den svenske armeen i Trøndelag hadde det. Svaret var: «Armeen mår bra». En total feilorientering. Kort tid etterpå var den på vei inn i døden i Sylane. Da de startet marsjen nyttårskvelden ble det sagt at det var så kaldt at kvistene

spratt ut av tømmerstokkene. 2 700 soldater frøs i hjel, pluss ytterligere 1 000 døde ved ankomst Handøla av amputasjoner og hypofosfatemi. Marsjen gjennom Sylane krevde 3 700 liv av en gjenværende styrke på ca. 5 500. Totalt mistet Armfeldt 4 273 av en samlet styrke på 10 073 som gikk inn i Trøndelag til en krig uten skudd, i en krig hvor fienden til slutt ikke var menneske, men hvor det var umenneskelig grunnet mangel på mat og konstant dårlig vær.

Hvordan gikk det med Armfeldt?

Armfeldt og hans høyere offiserer overlevde dødsmarsjen gjennom Sylane og fikk ingen reprimande. Både Armfeldt og de la Barre var tilstede 17. mars 1719 ved Ulrika Eleonoras kroning i Uppsala, hvor de var to av seks generaler som bar tronehimmelen over dronningen. Begge generalene fikk igjen høye kommandoer. Armfeldt trakk seg etter hvert mer tilbake og levde et stille liv. Hjemmet hans ble et religiøst senter, hvor flere av hans tidligere offiserer deltok. Ettermålet til general Armfeldt er noe omstridt. Mange mener han var et meget godt menneske, men ingen stor hærfører. Han levde sine siste år utenfor Pernå i Finland sammen med sin kone, Lovisa Aminoff. Til sammen fikk de 20 barn mellom 1701 og 1726, noe som tyder på at Lovisa var med ham i felten av og til.

Hvordan de sivile lidelser var skal vi la ligge i denne omgangen, men at det var flere drap og voldtekter sier seg selv. Grunnet okkupasjonen døde det nok flere norsk sivile i Trøndelag enn Armfeldt mistet under hele felttoget. I Expressen (avis i Stockholm) var det i 1968 et intervju med kaptein Torsten Jagemar og major Sven Cronholm som aktet å iverksette undersøkelser av de nylige avdekkede massegraver ved Bustvola, bl.a (sitat): "*för att försöka utröna hur många kvinnor som funns med i dödsmarschen över fjället. 600 kvinnor är i kyrkjeböckerna rapporterade som saknade från denna tiden*" (sitat slutt). -

Konspirasjoner

Dersom kong Karl døde, sto to alternativer klare til å ta over den svenske tronen. Den ene var Ulrika Eleonora (1688-1741), søster til Karl. Hun var gift med Fredrik av Hessen. Den andre var hertug Karl Fredrik av Holstein-Gottorp, sønn av Karl 12s eldre søster Hedvig Sofia, som var død for ti år siden. Hertugen var ennå ikke så moden, slik at den som ville tjene på kongens død var for øyeblikket Fredrik av Hessen. Kong Karl hadde tre brødre, som alle døde i 1685. Om kvelden den 30. november (svensk tidsregning) hadde Karl 12 skiftet uniform, og ville inspisere skyttergravene utenfor Fredriksten festning i Fredrikshald (Halden). Mellom klokken 20 og 21 er han i lag med adjutanter og andre offiserer, blant dem den franske kapteinen og generaladjutanten André Sicre. Han tilhørte klanen rundt Fredrik av Hessen, svogeren til kongen og som også var tilstede. Kong Karl hadde ifølge Geir Pollen inntatt sin aftensmat i løpegraven. Så reiser han seg fra stolen, sparker støvelsnutene kraftig inn i jordveggen omkring 90 cm over bakken for å få fotfeste og komme så høyt at han kunne kikke over gravkanten. Han støtter albue på jordkanten og hodet hvilende i hendene. Sicre er nå forsvunnet. Et skudd lyder, det rykker litt i kroppen til kongen, som blir liggende urørlig i samme stilling. Ei kule hadde gått inn ved venstre tinning, like ved øyet – og ut på høyre side, noe nærmere øret. Kongen var død. Klokken var 2130. Så dukker Sicre opp igjen. Det ble også Sicre som straks etterpå

Fredrik av Hessen, senere kong Fredrik I av Sverige (portrett av Martin Mijtens)

fikk ordre av Fredrik av Hessen om å bringe budskapet om kongens død til Ulrika Eleonora. Det er klart at dette til sammen har gitt mange spekulasjoner, og et utall med påstander. Men for mer ”logiske” og jordnære mennesker er krigarkonungens død ikke særlig ”original”. Han var på feil sted til feil tid, og et offer for en tilfeldig norsk kule på vandring uten mål og mening. Så enkelt var det trolig. Vi skal her huske at de norske styrker på og rundt Fredriksten hadde ordre om å sende av sted skudd i mørket gjennom hele natten, og hver natt under beleiringen ble minst 10 svenske soldater drept av disse kulene på måfå. Det skal tillegges at det faktisk at Fredrik av Hessen fikk henrettet Görtz straks, som trolig ville ha støttet hertug Karl Fredrik, og samtidig fjernet sentrale personer fra Gottorp-Holstein siden, eskalerte ryktene om at generalissimus von Hessen ikke handlet impulsivt, men måtte ha hatt sine planer. Generalissimus og arveprins Fredrik av Hessen sendrektighet etter kongens død synes også merkelig. Hvorfor mottok Armfeldt beskjeden om kongens død og ordren om å trekke seg ut av Norge, nesten fire uker senere? Alternative budbringere skulle ha vært sendt nordover straks, det var tross alt «kongens død», slik at Armfeldt burde hatt meldingen omkring den 7. desember (svensk tidsregning). Da ville det ha blitt en annen nyttårshelg i Sylane, med mindre korpføde.

Straks før kong Karl 12 blir skutt

«Mordet» på Tordenskiold

Men vi er ikke ferdig med denne Sicre. Ulrika Eleonora ble kronet den 19. mars i 1719. Hun abdiserte for sin mann, Fredrik av Hessen, i januar året etterpå, og Fredrik overtar den svenske tronen som Fredrik den I av Sverige. Sicre tilhører fortsatt klanen rundt Fredrik. Tordenskiold var ingen populær mann i Danmark og Sverige. Når vi så i ettertid også vet at Tordenskiold ikke fikk en verdig begravelse, men ble så godt som fjernet både fysisk og protokollmessig – er det et under at hans navn fikk overleve. Til tross for at navnet Tordenskiold i dag gir gjenklang og nasjonalfølelse langt inn i marginen på de fleste trøndere, var det først i 1995 at han ble offentlig bisatt. Vi skal her hoppe over årsaken til at Tordenskiold kom i duell med oberst Stål von Holstein. Dette var, til tross for at duellering var forbudt, i ærens tidsalder, og det ble dueller ut av omtrent ingenting. Se *Stjørdalens krønike*, bind 2, side 107. Uansett, dukker denne Sicre opp igjen den 12. november 1720, som sekundant i duellen, hvor Tordenskiold ble tildelt en prydkorde, mens von Holstein fikk en kampkårde. Noen vil derfor ha det til at Sicre sto bak så vel «mordet» på kong Karl den 12 som «mordet» på Tordenskiold.

Tordenskiold drept i duell, og hans sørgende tjener Christian Kold (Maleri av Vilhelm Rosenstand, Forsvarets Museer)

Denne Tordenskiold er så kjent blant de fleste i Norge, at han ufrivillig også har blitt tillagt uttrykket «*det skal en kule til en trønder (der skal kugle til en Trønder)*». Men dette er feil. Uttrykket har ikke noe med Wessel Tordenskiold å gjøre. Det stammer fra en annen Wessel, nemlig den kjente forfatter og satiriker: Johan Hermann Wessel, hvis far var en brorsønn av Tordenskiold. Forfatteren Wessel skrev et dikt om sin venn Johan Randulf Bull da denne fikk et hagle-skudd i hodet under bekkasinjakt med en dansk student, men overlevde. Johan Randulf Bull ble Norges første høyesterettsjustitiarius, og var for øvrig gammelonkelen til fiolinisten Ole Bull.

Hvem var så Karl den 12's banemann?

Det er det nok ingen som vet, og hodeskallen har blitt tatt opp noen ganger og kulehullet analysert. Var det en svensk eller norsk kule? Men så var det disse vestlendingene. Nord av Bergen var det en Jo Vedlo Hodne, født ca. 1694, som senere ble gårdbruker på Hodne i Myking. Noen mener at han lot seg innrullere som dragon i 1713, men deserterte. Da kan han umulig ha skudd Karl 12. Men så hevdes det at han kom med i Den store nordiske krig igjen, og var til stede ved Fredriksten

Bautaen fra 1926

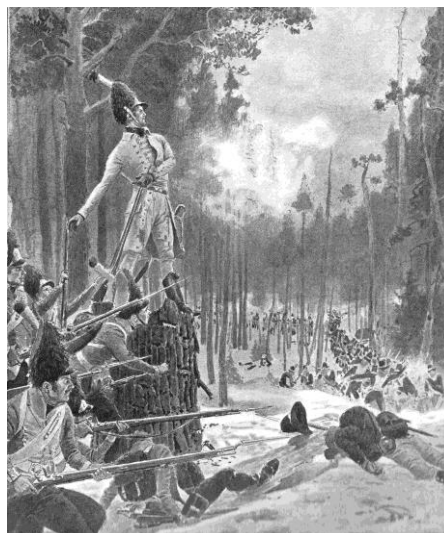
den kvelden kong Karl 12 ble skutt. Så sterke i troen har folket i Myking vært på at det var deres Jo Vedlo Hodne som skjøt og drepte Karl XII, at Myking ungdomslag i 1926 reiste en bauta på Hodne med innskriften «*banemann åt Karl XII*». Nå gikk det vel hele fire dager før noen nordmann fikk rede på at kongen var død. Og det er selvsagt helt umulig å si hvem som sendte ut i mørket den kule som traff kongen. For å forsterke ett selvprofeti, tilsier tradisjonsfortelling i Myking at Jo senere i livet ble plaget av tanken på at det kunne ha vært han som drepte kongen. Hvert år ender 17.mai-toget opp ved bautaen over Jo Vedlo Hodne og det vil ikke forbause meg om ordføreren fremfører samme talen år etter år om banemannen til kong Karl 12 – som derigjennom reddet nasjonen. Uansett: hadde ikke kong Karl 12 blitt drept er det en viss fare for at du ikke har sittet der du gjør nå. Han hadde trolig tatt Norge!

En liten kuriositet til slutt

Men vi kan ikke slutte uten å ta med en kuriositet til. Nemlig en av våre største krigshelter og muligens Norgeshistoriens mest kjent «krigsbilde», nemlig kaptein Dreyer på stubben fra slaget i Trangen i 1808. Se *Stjørdalens krønike*, bind 13, side 9. Episoden rundt kaptein Dreyer starter med en av landets mest utrolige forflytninger, fra Trondheim til Flisa midtvinters på 14 dager. Jfr. rittet til kong Karl 12 fra Tyrkia, også på 14 dager. Kaptein Dreyer får naturligvis sju kuler i seg når han entrer stubben, sjutallet er liksom gjengangeren i alle historier, se *Stjørdalens krønike*, bind 9, side 139. Enkelte har også blandet disse kulene sammen med uttrykket: *det skal en kule til en trønder*, nevnt tidligere her. Men det er ikke riktig. Det interessante med kaptein Dreyer er at en av forklaringene på hvorfor han entret stubben var å få en mulighet til «å ta ut betydningsfulle offiserer». Og en av dem var general Armfeldt. Så også her møter vi Armfeldt, men ikke vår Armfeldt fra 1718, men hans barnebarn, som også var general og leder av den svenske Vestarmeen i 1808. En annen årsaksforklaring hvorfor kaptein Dreyer gikk opp på stubben, var hans motsetningsforhold til oberst Staffeldt, som også var med i Trangen. Han hadde kalt Dreyer for en feiging. Og hva hadde den svenske general Armfeldt i Trangen og den norske oberst Staffeldt i Trangen felles? Jo, begge ble under sin karriere dømt til døden i hvert sitt land, men begge ble benådet. Uansett, krigere krysser hverandres spor gjennom generasjoner.

General Armfeldt, barnebarn av vår Armfeldt fra 1718

Kapt. Dreyer på stubben i 1808